

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна робота
магістра
на тему **НАЙМЕНУВАННЯ ЗБРОЇ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІХ**
– ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТЬ

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.03252-у-з
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізація 035.01 “Українська мова та література”

_____ М. Ю. Місяйло

Керівник _____ к. філол. наук,
ст.викладач, О.В.Меркулова

Рецензент _____ к. філол. наук,
доцент Л. П. Бойко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*

Кафедра *української мови*

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність *035 “Філологія”*

Освітня програма *“Українська мова та література”*

Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ Р. О. Христіаніновна

“ _____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Місяйло Мар'яні Юріївні

1. Тема роботи “Найменування зброї в новій українській мові ХІХ – першої чверті ХХІ століть”

Керівник роботи Меркулова Оксана Володимирівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2022 року № 781-с

Затверджені наказом ЗНУ від 10 травня 2023 р. № 693-с

2. Термін подання студентом роботи: 14.11.2023

3. Вихідні дані до роботи: словники військової лексики В.Євтимовича, С. та О.Якубських, В.Піддубного; праці С.Гриценко, Л.Мурашко, Т.Литовченко, О.Яценко.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- 1) виокремити семантичні групи назв зброї та походження назв зброї;
- 2) окреслити етапи та шляхи формування української військової термінології в новій українській мові;
- 3) дослідити вплив на сучасний військовий сленг неологізмів.

1. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	<i>Меркулова О. В., ст.викл</i>	23.03.2023	23.03.2023
Перший розділ	<i>Меркулова О. В., ст.викл.</i>	20.02.2023	20.02.2023
Другий розділ	<i>Меркулова О. В., ст.викл.</i>	29.05.2023	29.05.2023
Висновки	<i>Меркулова О. В., ст.викл.</i>	17.10.2023	17.10.2023

Дата видачі завдання: 23.03.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Жовтень – листопад 2022 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Жовтень – листопад 2022 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Березень – квітень 2023 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Військова лексика як складник лексичної системи української мови: теоретичні засади”	Квітень – червень 2023 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Найменування зброї як важливий складник сучасної лексичної системи української мови”	Червень – вересень 2023 р.	Виконано
7.	Формулювання висновків	Жовтень 2023 р.	Виконано
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Жовтень 2023 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Грудень 2023 р.	

Студент _____ М. Ю. Місяйло

Керівник роботи _____ О. В. Меркулова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. В. Меркулова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Найменування зброї в новій українській мові ХІХ – першої чверті ХХІ століть” містить 47 сторінок.

Об’єкт дослідження – іменникова система нової української мови ХІХ – першої чверті ХХІ століть.

Предметом дослідження є найменування зброї, зафіксовані у словниках військової лексики ХІХ-першої чверті ХХІ століть.

Мета дослідження – семантичний аналіз тематичної групи “Назви зброї”.

У ході реалізації мети виконано такі **завдання**:

- 1) виокремлено семантичні групи назв зброї та походження назв зброї;
- 2) окреслено етапи та шляхи формування української військової термінології в новій українській мові;
- 3) дослідити вплив на сучасний військовий сленг неологізмів.

У роботі основним є описовий метод, також застосовувався метод лексикографічного опрацювання пошукового матеріалу та прийом етимологічного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що полягає в тому, що в українському мовознавстві вперше тематична група “назви зброї” досліджена системно.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані в процесі підготовки курсів “Лексикологія” та “Стилістика і культура мовлення”.

Ключові слова: НАЗВИ ЗБРОЇ, ЛЕКСИКА, АРГО, СЕМАНТИКА, СИНОМІЯ, НЕОЛОГІЗМИ

ABSTRACT

The master's qualification work "Names of weapons in the new Ukrainian language of the 19th - the first quarter of the 21st centuries" contains 47 pages.

The object of research is the names of weapons of the 19th - the first quarter of the 21st centuries.

The subject of the research noun system of the new Ukrainian language of the 19th - the first quarter of the 21st centuries.

The purpose of the study is semantic analysis of the thematic group "Names of weapons".

In the process of research, we plan to perform the following **tasks**:

1) distinguish semantic groups of weapon names and the origin of weapon names;

2) outline the stages and ways of formation of Ukrainian military terminology in the new Ukrainian language;

3) to investigate the influence of neologisms on modern military slang.

The main work is the descriptive method, the method of lexicographic processing of the search material and the method of etymological analysis were also used.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time in Ukrainian linguistics, the thematic group "Weapon names" has been systematically studied.

Scope of application. The results of the research can be used in the process of preparing courses "Lexicology" and "Speech Stylistics and Culture".

Keywords: WEAPON NAMES, VOCABULARY, ARGO, SEMANTICS, SYNONYMY, NEOLOGISMS

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	7
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	9
ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ I. ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДНИК ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	12
1.1 Поняття “зброя” та його тлумачення	12
1.2 Види, класифікація зброї та виокремлення семантичних груп назв зброї.....	13
1.3 Основні найменування зброї	17
РОЗДІЛ II. НАЙМЕНУВАННЯ ЗБРОЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	28
2.1 Найменування зброї у словниках к.ХІХ – першої третини ХХ століття ..	28
2.2 Сучасний військовий сленг. Арго українських вояків. Синонімія у сучасній військовій лексиці. Військові неологізми.....	31
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	45

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК	Автомат Калашникова
ПТР	Протитанкова рушниця
БТР	Бронетранспортер
ТА	Терміни-аббревіатури
ОМП	Оружје масового поражєня
ЗМУ	Зброя масового ураження
ВВ	Взривчатєе вєщєство
ВР	Вибухова рєчєвина
РПГ	Ручний протитанковий гранатомєт
ЗСУ	Збройні Сили України
ДШК	Станковий кулемєт Дєгтярьєва-Шпагіна
АКСУ	Автомат, протитанкова граната
СПГ-9	Станковий протитанковий гранатомєт
ГАЗ-66	Вантажний автомобіль
МТ-ЛБ	Плавучий бронетранспортер
БРДМ	Бойова розвідувально-дозорна машина
БМП	Бойова машина піхоти
Су	Різноманітні авіаційні винищувачі
Т-34	Радянський середній танк
БПЛА	Бєзпїлотний лїтальний апарат
ПТУР	Протитанкова кєрована ракета
АДК	Артилерійський дєгазаційний комплект
АБР	Авіаційна балїстична ракета
АРЛС	Артилерійська радіолокаційна станція
ЗА	Зєнітна артилерія
ПТКР	Протитанкова кєрована ракета
ПКАЗВ	Прилад керування артилерійським зєнітним вогнем

РЛС	Радіолокаційна станція
БМ-21	Бойова машина
Міг -31К	Винищувач-перехоплювач дальньої дії

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ЕСУМ** Етимологічний словник української мови. В 4 томах. Київ : Наукова думка, 1983-2012.
- Євт** Євтимович В. Московско-український словник для військових. Київ : Друкарня Головної Шкільної Управи, 1918 р. 76 с.
- Піддубний** Піддубний В. Словник солдатського сленгу своїми словами. Видавництво : Євенок О.О. Житомир 2018. 184 с.
- СІС** Словник іншомовних слів / укл. С.Морозов, Л.Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
- СУМ-11** Словник української мови : В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
- СУМ-20** Словник української мови : В 20 т. Київ : Наукова думка, 2010 – видання продовжується.
- Як** Якубські С. та О. Російсько-український словник військової термінології / Упоряд.: С. та О. Якубські. Київ 1928. Мюнхен 1993. 217 с.

ВСТУП

Одним із першочергових завдань сучасної лексикології будь-якої мови є дослідження системності лексики та лексичних підсистем. Вивчення такого фрагменту лексико-семантичної системи, як назви зброї та військова субмова, до якої й належить, власне, сленг, дає змогу дослідити специфічні особливості в лексичних групах слів військової термінології й визначити системні закономірності формування військової лексики загалом.

Дослідження новотворів та причин їх появи у фаховій лексичній системі військової комунікації останніми роками набуло виняткового значення. Російсько-українська війна зумовила стрімкий розвиток військової справи, а відтак – і активізацію поповнення лексики військового характеру, зокрема і назв зброї. Відповідно, й увага мовознавців до процесів формування нових тематичних груп із пристосуванням неологізмів та іншомовних назв зброї до сучасної мови військовослужбовців, становлення й розвиток військової лексичної підсистеми сьогодні є досить пильною.

Особливої актуальності набувають дослідження військової лексики, як однієї з “адаптивних мікросистем”, яка “зазнаючи впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, пристосовується до умов свого існування, що робить її рухомою та динамічною”, “а в періоди трансформації суспільства кількісні та якісні зміни в ній найпомітніші” [20, с.7].

Навряд чи помітні для не надто зацікавленого у військових інституціях відносно молодого в плані державності України суспільства, з часом ставали, однак, дедалі знаковішими для українського мовознавства, а згодом і для широкого загалу роботи, присвячені описові військової лексики як на рівні історикомовному (О. Андріянова [1], С. Гриценко [6], В. Задорожний [8], Л. Мурашко [15], Я. Рибалка [14], Л. Туровська [24], Я. Яремко [28], Т. Minikowska [34]), подекуди навіть крізь призму перекладу (Г. Халимоненко [26]), так і на рівні її функціонування в новій та сучасній українській мові (О. Горбач [5], З. Дубинець [7], Т. Левченко [9; 10], І. Литовченко [11],

А. Гомон, С. Чернявська, О. Шокуров [3], Г. Онуфрієнко [16], І. Струк, А. Сітко, Т. Семигінівська [23]). На сьогодні відомі й кілька галузевих словників, що вийшли друком з кінця ХІХ століття, а саме: Московско-український словник для військових (укл. В.Євтимович, 1918), Російсько-український словник військової термінології (упор. С. та О. Якубські, 1928), Словник солдатського сленгу своїми словами (В. Піддубний, 2022). Однак дотепер окремо найменування зброї досліджені не були. Це й зумовило **актуальність** обраної тематики.

Об’єкт дослідження – іменникова система нової української мови ХІХ – першої чверті ХХІ століть.

Предметом дослідження є найменування зброї, зафіксовані у словниках військової лексики ХІХ-першої чверті ХХІ століть.

Мета дослідження – семантичний аналіз тематичної групи “Назви зброї”.

У процесі дослідження передбачаємо виконати такі **завдання**:

- 4) виокремити семантичні групи назв зброї та походження назв зброї;
- 5) окреслити етапи та шляхи формування української військової термінології в новій українській мові;
- 6) дослідити вплив на сучасний військовий сленг неологізмів.

Методи дослідження: у роботі основним є описовий метод, також застосовувався метод лексикографічного опрацювання пошукового матеріалу та прийом етимологічного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в українському мовознавстві вперше тематична група “назви зброї” досліджена системно.

Практичне значення роботи: його результати можуть бути використані в процесі підготовки курсів “Лексикологія” та “Стилістика і культура мовлення”.

РОЗДІЛ І. ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДНИК ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

1.1 Поняття “зброя” та його тлумачення

Однією з характерних умов виживання й розвитку людства історично визначають процес виникнення і вдосконалення зброї. Окреслюють певні передумови виникнення зброї:

- необхідність добувати їжу;
- захист від диких тварин;
- захист і знищення того, хто становить небезпеку, – ворога [див. докладніше: 2, с. 188].

У двадцятитомному “Словникові української мови” основним значенням лексеми “зброя” є таке: “ЗБРОЯ, ї, ж. 1. Бойове знаряддя для нападу або оборони.” (СУМ-20, т. 3, с. 751).

Досліджуючи тлумачення поняття “зброя”, науковець має враховувати її історичне значення й розглядати зброю як надбання людства, як результат становлення цивілізації, що містить в собі новітні технологічні досягнення.

Якщо розглядати всі історичні аспекти формування поняття, його лексичне значення, необхідно врахувати його етимологію: очевидно, воно є запозиченим з польської мови – від слова *zbroja* (‘обладунок’, ‘спорядження’, ‘зброя’), яке утворене від *broić* (“броїти”, первісне значення – “рубати”), що веде своє походження від праслов’янського *brъjō/briti* (звідси також українською *брити*) ([див. докладніше ЕСУМ, т. 2, с. 248]).

Також необхідно зазначити, що існують інші етимологічні відповідники в різних європейських мовах.

Етимологічні відповідники

№	Слово	Значення	Мова
1	збрóя	зброя	білоруська
2	брой «число»	число	болгарська
3	брой «число»	число	македонська
4	zbroja «зброя»	зброя	польська
5	broić	“пустувати, витворяти” (первісно “рубати”)	польська
6	brъjъ	брити	праслов'янська
7	брѣj	номер, число, кількість; цифра; числівник (первісно “зарубка, надріз”)	сербохорватська
8	брію		українська
9	брїти		українська

1.2 Види, класифікація зброї та виокремлення семантичних груп назв зброї

Від початку існування цивілізації і до сьогодення зброя супроводжує розвиток людства. Первісні зразки примітивної зброї виконували життєво необхідні функції: допомагали людині у виживанні і здобуванні їжі; захищали від нападів тварин. В процесі еволюції зброя стала предметом не тільки захисту, а і нападу на себе подібних. Паралельно із еволюцією людини відбувалась еволюція зброї, від дерев'яних палиць та списів до вогнепальної зброї.

У результаті процесів еволюції та вдосконалення зброї з'являється її класифікація. В профільних наукових виданнях розроблена значна кількість варіацій класифікації вогнепальної та “холодної” зброї.

До лексико-семантичної групи «Назви зброї» належать лексеми, семантично пов'язані з найменуваннями видів зброї, військової техніки, її допоміжних механізмів (машин, пристроїв, приладів, апаратів, устаткування

та їх деталей), боєприпасів і їх частин, тобто гіперсемою виступає «вид озброєння» [12, с. 48].

ЛСГ містить підгрупи: «вогнепальна зброя», «холодна зброя», «боєприпаси», «військова техніка» [12, с. 48].

Одним із таких етапів є винайдення вогнепальної зброї. Відповідно до розвитку і вдосконалення цього виду озброєння формувалась кваліфікаційна таблиця.

Вогнепальна зброя – зброя, що призначена для ураження цілей снарядами, що одержують направлений рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані [18].

Винайдення вогнепальної зброї, розділення її на стрілецьку і артилерійську стало ключовим етапом у розвитку зброярства і визначення в подальшому проведенні військових дій і формування основних правил ведення війни.

Артилерійська вогнепальна зброя – це вид озброєння, що призначається для масованого ураження противника та дистанційних цілей, що, в цілях безпеки знаходяться на значній відстані від противника, і належать до різних родів сухопутних військ, річкового або морського флоту, військової авіації. До такого виду озброєння відносять:

- наземні нарізні установки, до складу яких належать різноманітні самохідні та саморушні артилерійські системи різних калібрів та типів (різнокаліберні гармати, самохідні гаубиці, мортири);
- гладкоствольні безвідкатні гармати;
- нарізні гармати;
- нарізні та гладкоствольні міномети;
- зенітні установки та гармати, до складу яких входять і автоматичні;
- авіаційно-автоматичні гармати;

- нарізні та гладкоствольні танкові гармати різних калібрів;
- морська артилерія різних калібрів;
- сучасні реактивні установки залпового вогню [18].

Але незважаючи на значні переваги артилерійської зброї, більшу кількість ураження противника і велику зону покриття території, дальнобійність і високоточність найбільш актуальною залишається стрілецька вогнепальна зброя різних типів та модифікацій.

Малюнок 1. Класифікація стрілецької вогнепальної зброї [див. докладніше: 18]

Стрілецька вогнепальна зброя – це загалом вся нарізна вогнепальна зброя, що становить калібр до 20 мм та гладкоствольна вогнепальна зброя відповідно до 4-го калібру. Це наймасовіший вид озброєння, що перебуває на постійному озброєнні всіх родів збройних сил, основною метою якого є ведення ближнього бою для ураження противника та відкритих цілей. До такого виду зброї відносять пістолети різних конструкцій, автомати різних періодів модернізації, всі види автоматичних гвинтівок, всі види кулеметів в тому числі і великокаліберні [див. докладніше: 18].

Окремими видами стрілецької зброї визначено мисливську та спортивну вогнепальну зброю.

Малюнок 2. Цільове призначення стрілецької зброї [див. докладніше: 18]

XX століття видалося для людства найбільш продуктивним у сфері озброєння, але в той же час найбільш руйнівним. Винайдення принципово нових видів озброєння, збільшення зони ураження призвело до утворення нових родів військ та розширення класифікації типів зброї.

Також у цей період було винайдено чимало принципово нових типів високоточної та високотехнологічної військової техніки та застосувань масового ураження живої сили противника та техніки. До таких винаходів відносять: протипіхотні та протитанкові міни різних видів модернізації, авіабомби, міномети та вогнемети, а із розробкою ракетно-ядерного озброєння (ракети різного калібру та проти корабельні торпеди) кардинально змінили концептуальні принципи ведення бойових дій та традиції війни.

У другій половині XX століття у бойовій техніці при створенні нових видів озброєння нерозривно поєднувались принципово різні засоби ураження безпосередньо дії, відповідно вдосконалювались їх способи і засоби транспортування, концептуальних та кардинальних змін зазнали традиційні системи націлювання та безпосереднього та дистанційного керування. Відповідно цих удосконалень відбулися значні зміни у класифікації ознак сучасної зброї. З'явилися такі поняття:

- “зброя масового ураження” – за основу визначення беруть масштаби вражаючої дії, до якої відносять: ядерну, бактеріологічну, хімічну;
- “звичайна зброя” – всі наявні види озброєння.

За характером бойових завдань і методологією їх вирішення виокремлюють: стратегічну, оперативно-тактичну, тактичну зброю.

Досить цікавою є спроба класифікації зброї, наведена в Російсько-українському словникові військової термінології С. та О. Якубських: “<гладкоцівкова зброя, < запасна зброя, < колольна зброя, < магазинова зброя, < нарізна зброя, < вогнепальна зброя, < рубальна зброя, < січна зброя” [Якубські, с. 112].

Як бачимо, історія військової лексики – це історія становлення і розвитку спеціальної термінологічної системи лексики, яка є невід’ємним компонентом словникового складу української мови і в різний час була об’єктом наукового інтерпретування багатьох лінгвістів [6, с. 345].

1.3. Основні найменування зброї

Загальновизнаним фактом є те, що мова, виступає засобом комунікації соціуму і виконує ключову функцію – передача інформації, відображає матеріальні і духовні традиції етносу та блискавично реагує на найменші зміни національної реальності, лексичний склад мови перебуває у постійному і безперервному процесі формування та розвитку. Відповідно саме ці аспекти є ключовими у формування наукового інтересу для філологічних спільнот.

Зміст, структура та склад військової лексики є актуальним питанням у дискусійному колі філологів, в результаті різних підходів у визначенні її меж, об’єму та специфіки побудови. Оскільки військова лексична система є специфічною і визнана найдавнішою, що сформувалась під впливом певних лінгвістичних чинників і виконує функцію комунікації у обмеженому колі, то необхідно окреслити визначення поняття “військова лексика” та її вплив на формування семантичних груп.

Розглядаючи всі вироблені та напрацьовані в мовознавчій науці принципи та способи класифікації військової лексичної культури, можна

зробити наступні висновки та констатувати, що всі вони засновані на основі різноманітних критеріїв до яких можна віднести: дериваційний або принцип відхилення, функціональний або практичний, лексичний та семантичний. Науковий підхід до дослідження та ґрунтовного вивчення фахової підсистеми військових, як і до всієї мовної системи загалом, через розгляд лексико-семантичного аспекту надає можливість компактно, стисло, а головне, наочно продемонструвати загальну динаміку розвитку лексичної підсистеми, специфіку та особливості її формування, та потенційні можливості до професійних новоутворень.

Досліджуючи військову лексику і виокремлюючи в ній семантичні групи, необхідно враховувати аспекти військової діяльності, досягнення у сфері військової науки і техніки, стрімкий розвиток у напрямку озброєння і військового оснащення, періодизацію винайдення і виготовлення певних видів озброєння, походження назв видів зброї відповідно до країни походження. Таким чином виокремлені семантичні групи: військове спорядження; назви зброї та її частин; назви вогнепальної зброї; назви військової техніки; назви холодної зброї – об'єднуються одним лексичним компонентом та безперечно належать до сфери військової діяльності.

Кожну семантичну групу можна гіділити на окремі підгрупи, враховуючи періодизацію виникнення того чи іншого виду зброї та військового оснащення.

Загальновідомим фактом є те, що історія розвитку вогнепальної зброї бере свій початок з винаходу пороху в Китаї. Склад пороху простий і незмінний з моменту винаходу, це суміш селітри, сірки і подрібнене до однорідного порошку деревне вугілля. Натуральна або природна селітра досить часто зустрічається в природному середовищі і з часів первісної людини відомо про її особливі горючі властивості. При нагріванні ця речовина активно виділяє кисень, а при змішуванні її з іншою пальною речовиною та взаємодії із вогнем, вона спалахує майже миттєво і горить доволі інтенсивно.

При розміщенні пороху в закритий об'єм, то під тиском утворених газів, які інтенсивно виділяються при згоранні хімічних речовини, відбувається вибух.

Початок ХІХ ст. означився новим етапом у розвитку вогнепальної зброї. Рушійною силою було нововведення та активне застосування на практиці капсульного механізму. Принцип дії капсульного замку базувався на використанні хімічної вибухової речовини основою якої була гримуча ртуть або фульminat ртуті. Капсульний замок, як пристосування, на практиці був набагато простіший, дешевий при виробництві, та найбільшою його перевагою стала надійність. Саме тому вже до 1840-х років цей пристрій витіснив свого попередника – кременний замок у військових сполученнях армій всіх економічно розвинених країн і активно використовувався впритул до 60-х рр. ХІХ століття.

Середина ХІХ століття відзначається як бурхливий історичний період перегонів стрілецького озброєння. На озброєння беруть замість рушниць гвинтівки.

Гвинтівка – рушниця, в стволі якої є гвинтова різьба (1970-1980 АТС ІІ 308)

Етимологічні відповідник:

- очевидно, запозичення з польської мови;
- польською – gwintówka, застосовується gwindówka утворене від прикметника gwintowy «гвинтовий»;
- російською – винтóвка, білоруською – вінтóўка, чеською – vintovka [8].

Але прагнення вдосконалення та модернізації вогнепальної зброї, підвищення її ефективності та скорострільності, підвищення її військової спроможності стало ключовою причиною пошуку способів покращення заряджання та здійснення точних пострілів. Саме такий підхід призвів до винаходу автоматичних видів зброї таких як: кулемети, пістолети, самозарядні та автоматичні, штурмові гвинтівки, пістолети-кулемети.

Кулемет – автоматична скорострільна зброя малого калібру. Групова або індивідуальна стрілецька автоматична зброя підтримки, яка призначена для ураження кулями різних наземних, надводних і повітряних цілей. Автоматичність дії, як правило, досягається шляхом використання енергії відхідних порохових газів, іноді – шляхом використання енергії віддачі ствола. Від інших видів стрілецької зброї відповідного калібру відрізняється більш високою дальністю і скорострільністю (до 500-1200 пострілів за хвилину) завдяки більш довгому і більш потужному стволу, а також більш ємним живильним пристроєм (СУМ-11, т.3, с. 298).

Задовго до початку Першої світової війни розпочалися активні роботи зі створення принципово нової, ручної автоматичної зброї. В кінці XIX століття на озброєнні в армії з'явилися перші самозарядні та напівавтоматичні гвинтівки, принцип дії в яких є використання енергії порохових газів для перезарядки зброї. Але на озброєння провідних європейських армій такий вид зброї було взято лише в 20-30-х роках XX століття.

У період Першої світової війни винайдено перші пістолети-кулемети – це доволі легка, зручна та компактна за структурою автоматична зброя. Унікальністю даного виду озброєння стало те, що в процес перезарядження і здійснення наступного пострілу виконувалось автоматично за рахунок використання енергії порохових газів, що в свою чергу дозволило вести прицільний вогонь чергами.

Пістолет (пістоль) – запозичене з французької мови *pistolet*, зменшувальне від *pistole*, це вид ручної вогнепальної зброї для стрільби однією рукою. Пістолет походить від рушниці і є полегшеним її варіантом, що характеризується коротшим стволом і ложем, котре мало своєрідне завершення у вигляді нахиленого до низу руків'я. Вдосконалення самозарядних пістолетів призвело до появи автоматичних пістолетів і пістолетів-кулеметів.

У ході Другої світової війни виникли нові виклики і разюча необхідність у модернізації автоматичної індивідуальної стрілецької зброї. В ході

модернізації для ураження живої сили ворога в ближньому бою, для покращення здатності утворення великої щільності прицільного вогню було винайдено штурмову гвинтівку – автомат.

Поява штурмових гвинтівок обумовлена прагненням військових отримати більш ефективну зброю, яка б змогла поєднати в собі всі показники: скорострільність та легкість пістолетів-кулеметів, всі найбільш якісні показники самозарядних гвинтівок, а це достатньо велика прицільна дальність і точність при стрільбі. Таким видом зброї став радянський автомат Калашникова прийнятий на озброєння армій в 1949 році. Саме цей вид автоматичної зброї на сьогоднішній день є масовим та найбільш затребуваним. На думку багатьох військових експертів та науковців цей вид автоматичної зброї можна визнати еталоном надійності, ефективності ведення бою та простоти в обслуговуванні.

Автомат (від грецької *Αὐτόματος* – самодіючий): Автомат (техніка) – пристрій (або сукупність пристроїв), прилад, апарат, машина, що виконує за заданою програмою без безпосередньої участі людини операції отримання, зберігання, перетворення, передавання і використання енергії, матеріалу або інформації.

Автомат Калашникова, абревіатура АК – автоматичний карабін, найпоширеніша та наймасовіша у Європі та світі загалом стрілецька, автоматична зброя. Здійснює постріли чергами та окремими пострілами. Має певний недолік – невелика точністю, але до переваг можна віднести: невибагливість в експлуатації, надійність механізмів та простота.

З розвитком технологій розвивались і модернізувались види озброєння, нові історичні виклики вимагали нових винаходів у сфері військового озброєння. Створення важкої військової техніки і застосування її на полі бою призвело до неминучого створення озброєння для протидії і виведенню із ладу новітньої зброї. Саме такими були передумови винайдення перших протитанкових рушниць наприкінці Першої світової війни в Німеччині.

Протитанкова рушниця (ПТР), вогнепальна зброя з нарізним стволом, призначена для ураження броньованих цілей (легких і середніх танків, бронемашин і ін.) бронебійно-запальними кулями на відстань до 500 метрів. Перші ПТР з'явилися в кінці Першої Світової війни.

Досягнення у військових розробках у сфері вдосконалення вогнепальної зброї і модифікації для протидії важкій наступальній техніці. Тому на зміну протитанковим рушницям прийшли модернізовані та більш ефективні гранатомети англійської розробки “Піат”, американський вид “Базука”, німецькі “Панцершрек” і “Фаустпатрон”.

Гранатомет – вогнепальна зброя, призначена для ураження броньованої техніки, фортифікаційних споруд або живої сили противника за допомогою пострілу гранатометною гранатою. Походження від російського гранатомёт, слово нав'язане в період СРСР під час політики так званого “збагачення української мови з братньої російської», до СРСР в Україні не існувало цього слова. Граната – з німецької Granáte походить від італійського слова granata, утвореного на основі назви плоду (СУМ-20, т.3, с. 55).

Від початку винайдення вогнепальної зброї вона була одноствольною, однак провідні світові зброярі постійно вдосконалювали та модернізували її, прагнули досягти багатозарядності. Світове визнання отримали двоствольні мисливські рушниці, після винаходу у 1738 році французьким зброярем Леклером принципово нової, легкої, спеціального призначення мисливської рушниці з горизонтально спареними стволами, розпочався активний розвиток мисливської зброї загального використання.

Переважно дульнозарядною мисливська вогнепальна зброя була до середини ХІХ століття. З другої половини ХІХ століття з'являються нові модифікаційні моделі – безкуркові рушниці, які поступово витісняють куркові.

Визначним етапом розвитку зброярництва, в період 20-30-х років ХІХ століття, та розвитку мисливської зброї став прогресивний винахід голчастої рушниці видатним пруським зброярем Н. Дрейзе. А вже на вкінці ХІХ

століття французький зброяр Р. Дарн винайшов нову оригінальну конструкцію мисливської рушниці, що була побудована на нерухомих горизонтальноспарених стволах. А вже початку ХХ століття загальносвітове визнання та поширення набула самозарядна мисливська зброя, яку розробив американський конструктор Дж. Браунінг. Особливістю цього виду рушниці був рухомий ствол, в якому перезарядження бойового механізму відбувалося з використанням сили віддачі. Принципи застосування та процес перезарядження цих типів мисливської зброї залишаються незмінними і на сьогодні.

Рушниця – вогнепальна ручна зброя. Слово “рушниця” має чеське походження – від *ručnice*, яке утворене від *ruka* (“рука”). Цим словом позначали легку, “ручну” вогнепальну зброю, протиставляючи її важким гарматам [34].

У першій половині ХХ століття куркові рушниці втрачають свою актуальність і майже зникають.

Сучасна українська мова, її лексичне наповнення кожного дня зазнає кардинальних змін від впровадження нових правил правопису до поповнення сучасного словникового складу військовою термінологією, яка невід’ємно пов’язана з суспільно-політичним життям української нації.

Формування нового лексичного складу української військової термінології, відповідно кожного історичного періоду, відбувалося паралельно із розвитком і формуванням різних родів військ та їх озброєнням. Поряд із зброєю радянських зразків українська армія бере на озброєння зброю європейського та американського типів. Відповідно із назвами закордонних зразків зброї до лексичного наповнення комунікації військових додаються терміни іншомовних походжень, які є в кожній інструкції із використання будь-якого виду озброєння. Таким чином, корпус українських найменувань зброї поповнюється новими лексемами. У процесі військового термінотворення відбувається практична апробація термінів, їх відбір для

подальшого застосування в комунікації, що в результаті дозволяє запроваджувати офіційні військові лексичні форми в сучасну українську мову.

До таких лексичних форм відносять семантичну групу “Військова техніка”. З розвитком і модернізацією наступальної і захисної зброї утворилися нові роди військ – сухопутні механізовані та артилерійські воєнні підрозділи, що відповідним чином вплинули і на розвиток лексичного змісту мови військових.

Сухопутні війська є головними наступальними підрозділами збройних сил будь-якої держави, і відповідно до роду сухопутних військ, сформувалися певні лексичні групи військової комунікації. До складу таких лексичних форм відносять назви військової техніки, що утворилися в ході винаходу і застосування в період XIX – першої чверті XXI століть.

Танк – броньована бойова машина на гусеничному шасі, зазвичай з гарматним основним озброєнням. Альтернативне визначення — універсальна бойова машина, яка володіє високою вогневою міццю, бронюванням та маневреністю, здатна проривати оборону, утримувати перевагу в потрібній точці. Слово “танк” походить від англійського слова tank, тобто “бак” чи “цистерна”. Походження назви таке: під час відправлення на фронт перших танків британська контррозвідка пустила чутку, що в Англії російським урядом замовлено партію цистерн для питної води. І танки відправилися залізницею під виглядом цистерн (величезні розміри та форма перших танків цілковито відповідала цій версії) [8].

Бронетранспортер – бойова броньована машина для перевезення піхоти на поле бою і для розвідки. В період Першої світової війни і після неї, класифікувався як транспортний танк або танк-транспортер. Перші БТР (в сучасному розумінні) були побудовані англійцями під час Першої світової війни як транспортний танк Mark IX на базі Mk I для транспортування на поле бою до 50 піхотинців.

Поняття “артилерія” (від фр. *artillerie*, ст.фр. *atillier* ‘споряджати’) – визначено як ‘сукупність далекобійної вогнепальної зброї (гармати, міномети, реактивні установки) з усім необхідним для їх пересування та дії’ (СІС, с. 56).

З розвитком та модернізацією такого типу озброєння з’явилися нові види артилерії: зенітна артилерія, супроводження, протитанкова артилерія. Друга світова війна зумовила кардинальні зміни і всебічний розвиток усіх типів артилерії, але особливо значних змін зазнала зенітна та протитанкова артилерія, активно розвинулась галузь реактивної та самохідної артилерії, розпочалось активне застосування артилерії великої дальності та потужності. Було напрацьовано ефективні методи прицільного вогневого ураження противника, розроблено концептуальні принципи артилерійського наступу, основою якого є безперервна підтримка наступаючих підрозділів піхоти та механізованих сполучень, сконцентрованим або масованим артилерійським вогнем на визначену глибину бойового завдання.

І на сьогодні даний рід військ розвивається і постійно вдосконалюються, з’являються нові зразки озброєння, які поділяються на:

- за призначенням вся сухопутна і морська артилерія поділяється на наземну і зенітну;
- наземна артилерія за бойовими особливостями – на гарматну, гаубичну, реактивну, протитанкову, гірську та міномети;
- способами пересування озброєння – на самохідну, причіпну, саморушну, стаціонарну;
- за розміщенням – корабельну та берегову;
- за конструкцією ствола – нарізну, гладкоствольну.

РОЗДІЛ II. НАЙМЕНУВАННЯ ЗБРОЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На думку Л. Мурашко, історія української військової лексики починається в княжі часи, а формування військового словника сягає спільнослов'янського періоду; іншомовні запозичення у системі військової лексики цього періоду складають ще досить незначний прошарок; наступний період пов'язаний з процесом формування козацтва як національної військової організації; він "...позначений специфічними геополітичними умовами", що спонукали "до значних змін в українській військовій термінології: узвичасні слов'янські військові терміни витісняються тюркськими лексичними елементами" [15, с. 13].

Дослідження та ґрунтовне осмислення визначених етапів утворення військової лексичної підсистеми дозволяє науковцям в сфері лінгвістики вносити корективи у тлумачення та робити уточнення, а в деяких аспектах і кардинально переписати історію лексичного творення української мови та її в цілому лексичного складу.

Розглядаючи історію формування військової лексики, досліджуючи її місце у складі української мови, необхідно враховувати лексико-семантичні критерії для обґрунтування чинників розвитку як всієї військової термінології, так і окремих галузей військової комунікації. З урахуванням цих критеріїв у військовій лексиці можна виділити семантичні групи, що об'єднують певні номени для визначення загальних понять, певних предметів, специфіки процесів, властивостей зброї, тощо.

Дослідники військової лексики розглядають її диференціюючи різні класи, підкласи, поняттєві поля, тематичні групи у складі лексико-семантичної системи мови загалом. За такого підходу в лексико-семантичному аспекті військова лексика здебільшого входить до складу різних тематичних груп [24, с.26].

Визначення військової термінологізації, її загальноживаних слів та словосполучень втілювалося за двома напрямками:

1. переведенням загальноживаних слів та словосполучень до розряду одиниць спеціального призначення в результаті “додаткового довантаження” семантики цих лексичних одиниць спеціальним військовим змістом до яких можна віднести і семантичні неологізми;
2. метафоризацією або військової метонімізацією як одним із засобів вторинної номінації словосполучення.

Необхідно зазначити, що така метафоризація реалізовувалась не тільки на основі одиничних лексичних одиниць – слів, але із залученням до процесу змін окремих лексико-тематичних груп, складова яких і основні компоненти модифікували свої денотативні або сигніфікативні значення.

Стрімкого розвитку українська військова термінологія зазнала на початку ХХ століття, в період активного формування радянської армії, в 20-і роки, до масової русифікації населення Радянського союзу, паралельно із російською мовою у військових частинах на території України використовували військову термінологію, що вплинуло на розвиток лексичного змісту в українському військовому термінотворенні.

Можна вважати, що саме ці першоджерела військового термінотворення стали науковим підґрунтям розвитку та формування сучасної української військової термінології.

Фактично, ці лексичні одиниці стали першими офіційними, кодифікованими реєстрами українських військових найменувань зброї, окресливши певні грані цілісно сформованої військової терміносистеми в сучасній українській мові.

Ця лексична й термінологічна система формувалась з урахуванням національного менталітету, мовного компоненту та запозиченням міжнародної практики термінотворення. Така термінологічна впорядкованість прозирає на структурному, лексико-семантичному та фразеологічному рівнях.

Простежуються ця закономірність у всіх структурних типах термінів: у термінах – простих словах, термінах-композиціях, термінах словосполученнях. Перші два типи творяться морфологічним та лексикосемантичним способами (більш продуктивним є морфологічний спосіб). У морфемній будові термінів, утворених засобами афіксації, оптимально закладені основи для структурної систематизації. Найпродуктивнішими є суфікси *-ач* та *-ник*, які утворюють віддієслівні деривати: *викидач, замикач, набивач, пробивач, протирач; глушник, заслонник, затримник*. Менш продуктивним є безсуфіксний спосіб – переважно віддієслівні похідні чоловічого і зрідка жіночого роду: *заряд, засув* та інші [4, с.9].

Широкого застосування у структурній системі набули терміні-композиції, першою частиною яких є іменникова основа – назва зброї, а другою – дієслівна безсуфіксна *-мет* або *-мір*: *бомбомет, вогнемет, кулемет, міномет; водомір далекомір, окомір*. Ці складні терміни передають закладену смислову здатність точно висловлювати значення лексичного поняття шляхом подвійної семантичної вмотивованості [4, с.9].

2.1. Найменування зброї у словниках к.ХІХ – першої третини ХХ століття

Враховуючи вище зазначені історичні аспекти, стає можливим виокремлення двох тенденцій у формуванні української військової термінології та лексики:

- принцип “мови життя” або “реальної мови”, який був сформований у радянський період;
- принцип відновлення національної автентичності в українській військовій термінології, що базується на дерусифікації, активізації словотворення української мови.

Формування сучасної української мови, військової лексики і термінології зазнало великого і нищівного впливу в період входження України спочатку до складу Російської імперії, а пізніше складу Радянського союзу. В процесі русифікації і викоренення української мови протягом майже семи десяти років лексичний зміст української мови зазнав значних змін, з'явилися русизми, а військова термінологія взагалі припинила свій розвиток. Відповідно спрощення спілкування було створено ряд словників для військових до яких можна віднести і працю В. Євтимовича “Московсько-український словник для військових” в якому зібрано у перекладі різні види зброї та військові терміни наприклад такі:

- Артиллерія – армата, артилерія (1918 ЄВТ 1);
- Бронбонный – панциробійний (1918 ЄВТ 3);
- Броиевик,-вой – панцирник,-ий (1918 ЄВТ 3);
- Винтовка – гвинтовка (1918 ЄВТ 4);
- Гильза – гильза (1918 ЄВТ 7);
- Граната – граната (1918 ЄВТ 8);
- Истребитель – нищитель, губитель, згубця (1918 ЄВТ 14);
- Кярабин – карабін (1918 ЄВТ 15);
- Кинжал – кинджал, чингал (1918 ЄВТ 15);
- Мина – міна, підкоп, тайник (1918 ЄВТ 20);
- Оружіе – зброя, броня, бронь, припас, оружина (1918 ЄВТ 27);
- Пуля – куля (1918 ЄВТ 40).

Також в 1928 році було створено “Російсько-український словник військової термінології” С. та Я. Якубськими який мав полегшити спілкування російських та українських військовослужбовців в процесі бойового залагодження та комунікації. Словник був доповнений новими назвами зброї відповідно винаходу та застосування, наприклад такими як:

- Автомат – автомат (1928 Якубські 9);
- Баллистика – балістика, -ки (1928 Якубські 13);

- Бикфордов шнур – Бікфордів шнур (1928 Якубські 16);
- Воздухооборона – повітрооборона (1928 Якубські 28);
- Газомет – газомет, -ту (1928 Якубські 38);
- Дальнобойный – далекобійний (1928 Якубські 43);
- Дальномер – далекомір (1928 Якубські 43).

На сучасному ступені військового термінотворення активно впроваджуються терміни-аббревіатури. За принципом використання та застосування вони скопійовані з російської мови, але вживаються відповідно до орфографічних норм сучасної української ділової та літературної мови та впроваджуються паралельно або симетрично словосполученнями:

- оружие массового поражения (ОМП) – зброя масового ураження (ЗМУ),
- взрывчатое вещество (ВВ) – вибухова речовина (ВР).

Відповідно ключовий структурний центр сучасної військової терміносистеми українських військовослужбовців – це вживання двокомпонентних термінів та лексичних словосполучень.

Це переважно терміни, які за формально-граматичною структурою є підрядними (атрибутивними чи об’єктними). Переважає модель “*прикметник + іменник*”: балістична ракета, нейтронна зброя. Двокомпонентні терміни-словосполучення стають базою для творення багатоконпонентних термінів: бойові припаси – гарматні бойові припаси, бойовий танк – основний бойовий танк. Між довжиною термінів і частотністю їх уживання існує обернено-пропорційна залежність: чим довший термін, тим рідше його використання. Таким чином характер і динаміка розвитку термінології залежить як від екстра-, так і від інтралінгвальних умов. Будучи позбавленою умов еволюції, українська військова термінологія виявила свою життєздатність і в той же час потребує подальшого вдосконалення і розбудови [4, с.16].

Великий вплив на формування змісту військової лексики та термінології мають іншомовні або запозичені слова, розвиток процесу семантичного

формування військової комунікації відбувається через пристосування до лексичних значень та номенів іншомовного походження. Такий процес військового мовотворення є обґрунтованим через взяття на озброєння зразків європейських та американських типів зброї у сучасній армії України.

Розглянувши вироблені чисельні мовознавчі принципи та класифікації військової лексики, можна констатувати наступне:

- вони створені із урахуванням різних критеріїв (функціональний, лексико-семантичний, тощо);
- системний підхід до вивчення закономірностей фахової підсистеми через лексичні та семантичні аспекти розширює можливості вичерпного і наочного демонстрування динаміки розвитку лексичної підсистеми, специфіку її формування, а отже, і аналіз можливостей новоутворень.

2.2 Сучасний військовий сленг. Арго українських вояків. Синонімія у сучасній військовій лексиці. Військові неологізми

Актуальною залишається проблема сучасного розвитку й формування військової лексики, проблемним є етап становлення сучасної армійської синонімії та утворення нових семантичної груп. На етапі формування основні тлумачення та остаточні, вичерпні визначення синонімії у фаховій субмові військових, класифікація їх синонімів, внутрішня організація комунікації в межах синонімічного ряду.

Сучасна лексика військових ґрунтується здебільшого на специфічній термінології, синонімії та використанні різних лексико-семантичних груп. На думку мовознавців, на етапі сучасного формування військової лексики визначну роль у розвитку цієї галузі відіграють сучасні військові терміни, синоніми та неологізми, які утворюють певний прошарок в загальній лексиці – військовий сленг.

Встановленим та неспростовним фактом є безпосередня, пряма залежність бойового успіху військових підрозділів при виконанні складних воєнних завдань та операцій і їх бойове та комунікативне злагодження. Теза Л. Ставицької про те, що сленг – це особливий субкод, який “є розпізнавальним знаком: ми – свої, ми належимо до одного середовища” [Ставицька, с. 56], є актуальною, а в деяких випадках і визначальною відносно військовослужбовців та військових підрозділів та формувань. Відповідно всі військовослужбовці в процесі проходження військової строкової служби або навчання у військових центрах злагодження та навчальних закладах опановують принципи спілкування на рівні професійного сленгу [4, с. 25].

Військовий сленг або військовий жаргон – це специфічний, професійний вид комунікації військовослужбовців збройних сил різних країн. Значною мірою це сукупність розмовної та професійної термінології, яка використовується військовослужбовцями в ході повсякденного спілкування, військового тренування та при виконанні бойового завдання. Цей вид спілкування серед військових є унікальним і має свої індивідуальні особливості для збройних сил різних країн. В основному сленг або військовий жаргон використовується для більш зрозумілого або стислого пояснення команди, предмету, явища [див. докладніше про це: 11].

Для кожного роду війська та навіть окремих підрозділів характерний свій вид військового жаргону відповідно до спеціалізації та призначення військового підрозділу чи формування. Таким чином в окрему лексичну групу можна виділити аргі українських вояків.

Аргі (від французького *argot* – жаргон, англійського *cant*) – це особлива умовна (таємна) мова певної відокремленої професійної чи соціальної групи. Як стверджує Л. Ставицька, аргі, – це “умовна мова, що застосовується як засіб приховання предмета комунікації, взаємного розпізнавання або відмежування її носіїв”. Аргі застосовувалося для приховування предмета комунікації, взаємного розпізнавання або відмежування її носіїв, тобто

пов'язане з герметизацією (обмеженням) словесного спілкування [Ставицька, с. 68].

Чіткої межі поміж арготизмами вояків різних військових груп та формувань немає. Своєрідний процес лексичних утворень існує поміж арготизмами вояків та сленгом. Також існують територіальні різниці поміж арготизмами військових з різних частин країни за рахунок різних способів мовотворення та іншомовних запозичень.

Різні лексичні групи арготизмів, які використовуються у військовій, мають різне лексичне та етимологічне походження відповідно до середовища вжитку: російської царської армії, Червоної армії СРСР, польських військових формувань, армії Німеччини, першої української дивізії “Галичина” УНА, формувань УПА, матросів чорноморського флоту.

Сучасний лексичний словник професійного, специфічного вживання назв різних типів зброї військовослужбовцями Збройних Сил України досить різноманітний і унікальний за структурою асоціацій та порівнянь, деякі назви військового спорядження, устаткування та видів зброї можуть мати принципово протилежне значення. За опитуваннями військових можна встановити відповідності в асоціативних назвах. Наприклад:

- “Весло” – в повсякденному ужитку, це снайперська гвинтівка Драгунова, яка мала деревний приклад, не зважаючи на модернізацію арготизм залишився у повсякденному спілкуванні серед військовослужбовців;
- “Калаш” – в щоденному використанні, це автомат Калашникова, арготизм є найбільш вживаним;
- “Муха” – ручний протитанковий гранатомет (РПГ), який заряджається реактивними протитанковими гранатами, при масовому використанні порівнюються із надокучанням зграї мух;
- “Бурячок” – мінометна міна 82 мм, яка за зовнішнім виглядом нагадує саме цей овоч.

Сучасні військовослужбовці ЗСУ в повсякденному житті активно користуються неофіційною формою комунікації, але в межах підрозділів існують свої специфічні арготизми. Особливості застосування деяких назв зброї звичайній людині, не пов'язаній із військовою справою, є доволі незрозумілі у плані тлумачення. Наприклад:

- “Дашка” – спрощена та більш м'яка назва автоматичної зброї, станкового кулемету Дегтярьова-Шпагіна (12,7 мм), аббревіатура ДШК;
- “Ксюша” або “Ксюха” – автомат АКСУ або протитанкова граната, а в основу арготизму до скорочення додали зайві літери, щоб було легше вимовляти;
- “Сапог” – станковий протитанковий гранатомет СПГ-9, також в основу арготизму до скорочення додали зайві літери, щоб було легше вимовляти;
- “Мотолига” – МТ-ЛБ (плавучий бронетранспортер), знову ж таки до основного скорочення було додано зайві літери для спрощення у вимові;
- “Бардак” – БРДМ (бойова розвідувально-дозорна машина);
- “Бéха” – бойова машина піхоти (БМП), від скорочення німецької марки авто BMW;
- “Таблетка” – фургон, санітарний автомобіль, мікроавтобус, вантажівка з приводом на всі колеса, які використовуються як медична машина;
- “Сушка” – різноманітні авіаційні винищувачі (типу Су-30, Су-27 чи Су-57);
- “САУшка” – самохідна артилерійська установка;
- “Черепаха” – танк Т-34, має таку асоціацію через застарілу модифікацію;
- “Покемон” – модернізований кулемет Калашникова;
- “Карандаш” – скалковий снаряд для гранатомета (РПГ-7);
- “Пташка” – БПЛА, український безпілотний, розвідувальний, літальний апарат;

- “Мопеди” або “диринчалки” – БПЛА, безпілотний літальний апарат, ударний дрон противника, звук якого при наближенні нагадує звук мотору мопеду;
- “Арта” – артилерія, скорочення від назви виду озброєння;
- “Молоток” – протитанкова керована ракета (ПТУР);
- “Одноразовка” – це протитанковий гранатомет АТ-4, разового використання;
- “Арка” – автомат АР-15, має зайві літери від скорочення для полегшення вимови;
- “Джміль” – це, реактивний піхотний огнемет РПО-А разового використання, має таку специфічну назву через звук схожий на шипіння джміля, який виникає при використанні.

На сьогодні видано словник військових арготизмів В.Піддубного, в якому викладено тлумачення деяких назв зброї та загальні лексичні форми військового вжитку. Приклади деяких з них:

- Агнель – (РПГ-26 “Агнель”) реактивна протитанкова граната. Така базука, якою можна з плеча бахнути по москальському танку... (2018 Піддубний 8);
- Акація – (рос. 2С3 “Акація”) – радянська 152-мм самохідна гаубиця (2018 Піддубний 9);
- Барс – сімейство колісних бронемашин української корпорації “Богдан” (2018 Піддубний 14);
- Дончанка – снайперська гвинтівка “розробки” донецьких сепарів, калібр 12,7мм (2018 Піддубний 41);
- Зенітка – середньокаліберна установка для розстрілу легкої та неброньованої техніки, в тому числі і безпілотників та інших летальних апаратів. Веде вогонь одночасно з двох або чотирьох саперних стволів(2018 Піддубний 51);
- Коробочка – машина, грузовик, БМП (2018 Піддубний 61);

- Козак – ББМ “Козак” український бронев автомобіль з V-подібним днищем і колісною формулою 4x4 або 4x2 (2018 Піддубний 61);
- Рапіра – довгоствольна гармата (2018 Піддубний 97);

Військовій субмові характерне використання не тільки арготизмів та сленгу, органічно вписується в способи комунікації явище синтаксичної варіативності, що виявляється на рівні синхронного існування двох варіантів найменувань – повного і короткого:

- АДК – артилерійський дегазаційний комплект;
- АБР – авіаційна балістична ракета;
- АРЛС – артилерійська радіолокаційна станція;
- ЗА – зенітна артилерія;
- ПТКР – протитанкова керована ракета;
- ПКАЗВ – прилад керування артилерійським зенітним вогнем.

Така синонімія пояснюється прагненням кондесованості, короткості лексеми у фаховій субмові як особливого виду мовного знака [39, с.83].

Таким чином можна зробити висновок, що військовий сленг та його складові є невід’ємною складовою частиною сучасного лексичного словарного запасу військових, що в свою чергу розвивається і утворює нові синонімії, терміни та лексико-семантичні групи.

Особливості формування синонімії у сучасній військовій лексиці, її вплив на розвиток військової лексики як складової сучасної української мови на прикладі семантичних груп назв зброї, стає можливим виокремленням синонімічних рядів та визначенням семантико-стилістичних відтінків синонімів.

На прикладі синхронного існування двох варіантів найменувань зброї – повного і короткого, через синтаксичну варіативність (АРЛС – артилерійська радіолокаційна станція, ЗА – зенітна артилерія) виникає новий вид синонімії як складової військової лексики.

Така синонімія пояснюється прагненням конденсованості, короткості лексеми у фаховій субмові як особливого виду мовного знака. Крім того, у назвах сучасної військової техніки спостерігаємо варіативність на міжзнаковому рівні: РЛС “Дуга-2” – радіо-локаційна станція “Дуга-2”, БТР-70 – бронетранспортер-70, Р-27 – ракета 27. Для таких синтаксичних варіантів притаманним є усунення малоінформативних елементів військового номена, що виражають поняття в системі військових найменувань: Наприклад, на позначення РЛС “Дар’ял” у військовому оточенні вживають синтаксичну конструкцію радіолокаційна станція, або лише власну назву Дар’ял, аналогічно: БМ-21 “Град” – бойова машина “Град”, або Град [17, с.84].

Деякі військові синонімічні лексеми настільки інтегрувалися, увійшли у військову лексичну підсистему, що при певному впорядкуванні або приведені до цивільної варіації даної лексичної групи, через вилучення будь якого із синонімів – це буде руйнування певних закономірностей розвитку мови і способів комунікації. Наприклад: летище – аеродром, мапник – планшет, виснажник – розрядник, розпинка – розпірка, рушничний – крісовий, керmostоян – рудерпост, кермо – стерно, стопор – затримач, сторожок – стрілка, стріливо – боеприпаси, мотопіхотний – мотострілецький, пост – стійка, важіль – підойма, кулемет – скоростріл, гайка – мутра [12].

Таким чином, деякі військові номени в складі сучасної військової лексики представляють собою не звичайну, з точки зору мови, сукупність синонімів, а форсують чітко визначені синхронічні лексичні групи, які тісно пов’язані між собою чітко визначеною смисловою залежністю.

Сучасний військовий жаргон або сленг є сукупністю неологізмів, певна частина яких утворена в результаті скорочення військових назв, до яких належать: види зброї, типи і моделі військової техніки, військові звання та посади, спеціальності та інші елементи військового побуту.

Неологізми (від гр. *neos* – новий і *logos* – слово) – це нові слова на позначення нових реалій, що виникають у процесі розвитку суспільства (СУМ 295).

В процесі спілкування або професійної комунікації неологізми переходять до розряду загальноживаних лексичних груп або до історизмів. В процесі еволюції і розвитку цифрових технологій, більш глибокого пізнання навколишнього світу, відкриття нових природних явищ, виникають нові назви та характеристики процесів. Крім новоутворених слів для визначення нових явищ та понять, лексичні неологізми або новотвори з'являються в результаті переосмислення застарілих тлумачень і назв, через виникнення необхідності виправлення або заміни більш точними, ґрунтовнішими, зрозумілішими, тобто такими, що відповідають сучасним фонетичним та лексичним процесам словотворення та іншим мовним нормативам. Більшість неологізмів утворюються в результаті кардинальних змін, докорінних реформ і перетворень, в певний історичний період розвитку суспільства. Відповідно лексика військових тісно пов'язана з новітніми розробками, технологічними досягненнями та розвитку військової діяльності, тактики та військово-стратегічної науки.

Із розвитком сучасного військового озброєння, в ході будь-яких збройних конфліктів в мові утворюються неологізми, сучасна українська мова не стала виключенням. В умовах військового сьогодення, внаслідок російської агресії проти України і українського народу, в сучасну українську мову інтенсивно інтегруються неологізми військового походження. Для сучасної цивільної лексики цілком нормальним стало використання інтерпретованих або запозичених із військового сленгу слів і назв зброї. Наприклад:

- “Мопеди” – безпілотники іранського виробництва;
- “Мить” – винищувач-перехоплювач дальньої дії МіГ -31К.

Таким чином, поява в сучасній українській мові великої кількості неологізмів – цілком логічне і закономірне явище. Сучасна українська мова та лексика українських військових відповідно часу поповнилася новоутвореними словами військового характеру.

Військовий сленг у повному обсязі у період воєнних дій набирає характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови і в розмовне мовлення зокрема. Слово не тільки називає предмет, дію, ознаку, поняття, а й оцінює відповідне явище дійсності, сигналізує про нейтрально, підкреслено позитивне або негативне ставлення до нього з боку мовця [30].

Отже, приходимо до висновку, що крім номінативної функції, військовий сленг або запозичені, новоутворені неологізми виконують оцінно-експресивну функцію. Тому терміни військової лексики, арготизми, неологізми, які використовуються в певній ситуації і в певному контексті за визначених обставин, можуть не тільки надати події чи предмету характеристику зрозумілу тільки визначеному колу військових, а й одразу ж показати відповідне ставлення – чи то позитивне, чи негативне.

На сьогодні пріоритетним напрямком вивчення процесів еволюції та формування у сучасній українській лексиці є виявлення, розуміння та вивчення закономірностей мовної динаміки, урахування впливу на цей процес зовнішніх і внутрішніх факторів мовних змін.

Сучасні дослідники мови наголошують, що стрімкі зміни в загальній мовній системі відбуваються, як правило неоднорідно та з різною інтенсивністю. Повсякденне мовлення в процесі комунікації між особистостями і соціуму загалом змінюється швидшими темпами від законів мови, лексика розвивається інтенсивніше за граматику, синтаксис випереджає розвиток морфології. Саме тому найчутливішою до вище зазначених змін і перебудов, які відбуваються в комунікації суспільства, є лексико-семантична система. Як зауважує у своїй роботі Л. Паламарчук, словниковий та лексичний склад мови, дуже чуттєвий і вразливий до загальносуспільних змін, що в свою чергу найбільш яскраво та виразно відображаються в загальній лексичній системі мови.

В період історичних змін та активної трансформації суспільства військова лексика як одна з одиниць лексичної системи, активно розвивається та інтегрується в сучасну лексичну систему. Цей процес є постійним, безперервним і має адаптивний характер.

На думку Т. Михайленко, військова лексика складає одну з “адаптивних мікросистем” національної мови, “яка залежно від комунікативних потреб у військовій сфері видозмінюється чи припиняє своє функціонування за відсутності таких потреб”. Під “адаптивною мікросистемою” розуміється мовна система, яка, зазнаючи впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, пристосовується до умов свого існування, що робить її рухомою та динамічною [Михайленко, с.11].

Важливим є той факт, що, технічний прогрес не вбачає створення нової мови, але значною мірою збагачує її лексичний термінологічний фонд.

У зв'язку із військовою агресією і від початку повномасштабної війни ЗСУ використовує різноманітну новітню зброю, отриману від союзників. Саме ці новітні назви стали основою для формування нового військового лексичного складу та нових семантичних груп. До неологізмів і сучасних назв зброї відносять:

- новітні французькі артсистеми CAESAR;
- італійські гаубиці Melara Mod;
- американські реактивні системи HIMARS;
- чеські реактивні системи RM-70 з нікнеймом “Вампір”;
- важкі фінські міномети 120 KRH 92;
- шведські “зенітки” Bofors L70;
- британські “фронтові бронетаксі” Spartan;
- німецькі “зенітні танки” Gepard;
- німецькі річкові бойові катери PBR;
- західні основні бойові танки Leopard 2;

- турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат Bayraktar TB2;
- переносний протитанковий ракетний комплекс (ПТРК) FGM-148 “Джавелін”.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасна українська військова лексична підсистема має високий ступінь сформованості фахової лексичної системності, має ознаки професійної лексичної підсистеми та характеризується через:

- відсутність вільної сукупності окремих слів, словосполучень, символів;
- утворює визначену систему специфічних, галузевих номенів іншомовного походження, які пов’язані між собою на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному і граматичному смислових рівнях у відповідному співвіднесенні із військовою наукою та технікою.

ВИСНОВКИ

У ході роботи було досліджено та зроблено структурний, семантичний аналізи сталих та новітніх назв зброї, військового спорядження, що дало можливість вивчити характер утворення досліджуваних лексем, як складової частини військової лексики, що, в свою чергу, характеризується набором певних лексичних, фонетичних, семантичних, граматичних особливостей вживання і ідентифікується з-поміж інших груп військової підсистеми.

Військова лексика відноситься до сталих та найдавніших фахових підсистем специфічного спілкування, має певні особливості розвитку, функціонування та практичного застосування. Осмислення процесу специфіки виникнення та розвитку української військової лексики, на прикладах виокремленої семантичної групи “назви зброї та її частин”, на різних етапах формування, окреслила поняттєву основу військової сфери. Але необхідно зазначити, що маловивченим в сучасній українській мові є питання функціонування військової лексики як субмови, упорядкування її цілісної системи в процесі розвитку та інтеграції відповідно розвитку мовних процесів.

Доцільність наукового дослідження в галузі дослідження найменування зброї в новій українській мові ХІХ – першої чверті ХХІ століть в рамках семантичної групи, походження назв зброї зумовлена необхідністю комплексного аналізу мовних процесів і явищ у військовій лексичній підсистемі сучасної української мови для подальшого інтегрування військової термінології в мовну лексичну систему.

Розглянувши вироблені в мовознавстві принципи класифікації військової лексики, можна виокремити інноваційні процеси мовотворення у військовій термосистемі. Дослідження доводять, що утворені на підставі різних критеріїв та під впливом різних факторів, зокрема і функціонального застосування, лексико-семантичного та дериваційного, відбувся розвиток у

формуванні української військової термінології в рамках нової української мови XIX – першої чверті XXI століть.

Встановлено, що сучасний військовий сленг з використанням арготизмів українськими вояками, неологізмів утворюють певну лексичну підсистему, своєрідну професійну субмову для обмеженого застосування, обмеженим колом осіб. Важливу роль у формування такої субмови відіграє синонімія у сучасній військовій лексиці та інтегрування військових неологізмів, що запозичуються в ході взяття на озброєння іноземних видів техніки. Стає зрозумілим, що військова фахова мова є специфічною, спеціальною мовою, яка обслуговує різні аспекти військової сфери. Динамізм даної лексичної системи характеризується постійним оновленням лексичного складу, появою неологізмів, запозиченням іншомовних слів, семантичним розвитком лексем, які репрезентують формально-семантичні та власне семантичні модифікації.

Семантичні зміни в структурі військової лексики в результаті винаходу новітніх видів зброї, новітні назви зброї – все це має певне та теоретичне значення. Динамічність розвитку словникового складу військової лексики у складі сучасної української мови зумовлюється активним розвитком військової лексичної підсистеми в умовах реального часу і практичного застосування в умовах бойових дій.

В умовах сучасної глобалізації інформаційного простору сфера практичного застосування військової лексики та військового сленгу не обмежується використанням тільки за призначенням і лише фахівцями військової сфери, на сьогодні військова лексика та термінологія припиняє своє функціонування тільки у вузьких спеціальних колах. Цей вид лексичної підсистеми набуває широкого вжитку в повсякденному спілкуванні в політичних колах, серед журналістів та в засобах масової інформації, серед представників дипломатичних місій, а також є актуальною у спілкуванні пересічних громадян завдяки глобалізації інформаційного простору. Саме через таке інтегрування в суспільне життя та засоби комунікації сучасна

військова термінологія потребує дослідження, системного аналізу та інтегрування у сучасну українську мову.

Тематичні групи військових термінів і назв зброї, як довів проведений аналіз, давно перестав бути ізольованим, його поширення і практичне використання зумовлено процесами оновлення мови та позамовними чинниками формування лексичних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андріянова О. Я. Військово-морська термінологія української мови: етапи формування та семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Я. Андріянова. Запоріжжя, 2011. 18 с.
2. Білінський Ю. Є. Поняття “ЗБРОЯ” та його нормативне визначення. *Право і суспільство*. 2012. №1. С. 188–191.
3. Гомон А. М., Чернявська С. М., Шокуров О. В. Неологізми в українській військовій термінології: лексико-семантичні особливості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019 № 39 том 3. С. 115–118.
4. Гоняний А.В. Неологізація військової термінології сучасної української мови : Кваліфікаційна робота магістра. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2018. 75 с.
5. Горбач О. Аргі українських вояків. Відбитка з “Наукових Записок” Українського Вільного Університету в Мюнхені, 1963. ч. 7. 35 сторінок.
6. Гриценко С. Тенденції розвитку лексико-семантичної групи "назви зброї та її частин" (на матеріалі українських писемних пам'яток XVI–XVII ст.). *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6(1). С. 345–367.
7. Дубинець З. О. Військова лексика в кіноповісті Р. Іванчука “Мальви”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : Серія “Філологія”*. 2015. Вип. 73. С. 169–172 с.
8. Задорожний В. З історії української військової та парамілітарної лексики. *Дивослово*. 2003. № 9. 18–22с.
9. Левченко Т. М. Жаргонна лексика у військовій тематиці сучасної української преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 39. Т. 3. С. 115–118.
10. Левченко Т. Субстандартна лексика в сучасних українських медіа : [монографія] ; Переяслав : Вид-во К.С.В, 2021. 420 с.

11. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія / Ірина Литовченко ; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
12. Литовченко Т. Явище синонімії у військовій лексиці української мови. Філологічні студії. 2012. Вип. 7. С.21–91.
13. Мележик Т. “Таблетка”, “маслята”, “ситуація 4.5.0”: військовий сленг Збройних Сил України <https://tsn.ua/ato/tabletka-maslyata-situaciya-4-5-0-viyskoviy-sleng-zbroynih-sil-ukrayini-2121913.html>
14. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Мурашко. К., 1997. 175 с.
15. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 21 с.
16. Онуфрієнко Г. Україномовна військова термінологіка : сучасний стан і проблеми перекладу. *Проблеми української науково-технічної термінології*. Тези доповідей 4-ої міжнар. наук. конф. Л., 1996. С. 137–138.
17. Піддубний В. Словник солдатського сленгу своїми словами. Видавництво : Євенок О.О. Житомир 2018. 184 с.
18. Поняття, класифікація та будова вогнепальної зброї. URL: https://arm.naiiu.kiev.ua/books/insp_krym/media/presentations/6.krym_zbroya/the_m3_1.pdf
19. Рибалка Я. І. Структура тематичної групи “Військова лексика козацтва” в українській мові XVII-XVIII століття : дис... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1998. 193 л.
20. Сідько О. К. Сучасний український військовий жаргон : Кваліфікаційна робота магістра. Київ : Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2023. 113 с.
21. Словник української мови : В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970-1980.

22. Словник української мови : В 20 т. Київ : Наукова думка, 2010 – видання продовжується.
23. Струк І. В., Сітко А. В., Семигінівська Т. Г. Формування та переклад військової термінології у період активних воєнних дій на території України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). № 2 Ч. 2. С. 29–33.
24. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні : історико-генетичний аспект вивчення української військової термінології / Л. В. Туровська. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 158 с.
25. Функціонально-семантичні особливості англомовної військової лексики в перекладацькому аспекті. URL:<https://ktpnam.kpi.ua/wp-content/uploads/2021/>
26. Халимоненко Г. І. Тюркська військова лексика у мовленні українського козацтва : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1993. 142 с.
27. Якубські С. та О. Російсько-український словник військової термінології / Упоряд.: С. та О. Якубські. Київ 1928. Мюнхен 1993. 217 с.
28. Яремко Я. Формування української військової термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 1997. 16 с.
29. Яценко Н. О. Назви військової форми одягу в українській мові : дис. ... канд. філол. наук / Н. О. Яценко. К., 2007. 219 с.
30. Яценко Н. О. Основні етапи становлення української військової термінології. *Українська мова*. 2007. № 3. С: 74–79.
31. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові / Н. О. Яценко. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2009. 180 с.
32. Dickson P. War Slang (3rd ed.). Mineola, NY : Dover Publications, 2011. 464 p.
33. Grosse Neubert 1970: Grosse R., Neubert A. Thesen sur marxistischen Soziolinguistik. *Linguistische Arbeitsberichte-Leipzig*, 1970. S. 33–56.
34. Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. Warszawa-Poznań-Toruń, 1980. 174 s.